

INTERTEKSTUAL- NOST KAO OBLIK PRISVAJANJA STRANOG

U ovom radu će se razmatrati tri grupe problema: doživljaj stranog u književnom prevodu, oneobičavanje razumevanja u intertekstualnoj poetici i metodološke pretpostavke interkulturalne filologije. [...] U vezi sa debatom o metodomama, valja ispitati da li se začetak istraživanja prevoda može učiniti plodnim i za interkulturalni problem.

O metodu

Pokazalo se valjanim da se pri analizi književnih tekstova razlikuju tri nivoa jezičkog, književnog i kulturnog izraza: nivo artikulacije, interpretacije i reference. Prevodi mogu da odstupaju od originala da bi sačuvali misao ili predmet, da odstupaju u ideji ne bi li zadržali predmet ili formulaciju, da odstupaju u predmetu kako bi formulaciju dali u nepromenjenom obliku. Formulacija, misao i stvar preuzimaju zadatak posredovanja u zavisnosti od toga da li se istovetnost, odnosno različitost stvaraju pomoću misli i stvari, ili stvari i formulacije, ili formulacije i misli. U onoj meri u kojoj je prisvajanje stranog uvek pitanje prevoda, model se može primeniti i na hermeneutiku razumevanja stranog. „Sam duh nema duha” na engleski se može prevesti kao *mind had no mind* ili *the mind had no spirit*,¹⁾ pri čemu se, dakle, može saču-

¹⁾ Primer uzimam iz priloga P. Paynea: Probleme für den englischen Übersetzer bei spezifisch von Musil oft verwendeten Begriffen wie „Seele“, „Geist“, „Moral“, „Ethik“ usw. U: *Internationales Kolloquium „Die Übersetzung literarischer Texte am Beispiel Robert Musils“*, 8.—10. Juni 1987, Europäisches Übersetzer-Kolloquium Straelen. Prilog uskoro izlazi iz štampe. R. Musil: *Der Mann ohne Eigenschaften*. Hrsg. von A. Frisé. Hamburg 1978, str. 155; engleski prevod: R. Musil: *The Man without Qualities*. Translated by E. Wilkins and E. Kaiser. London 1954.

vati ili homonimska artikulacija ili različita interpretacija. To što se i kod Muzila „duh“ mora razumeti prvo više u smislu *mind*, a zatim više u smislu *spirit*, i jeste suština kritičke opaske, jer u nemačkom postoji samo jedan izraz za oba pojma „duh“. To važi i onda kada, kao u ovom slučaju, nije reč ni o *mind* ni o *spirit*, već o intelektu. U odnosu na duh, u doba tehničke inteligencije, kao homonimno ili diferentno predstavljanje stvari, čitalac — i u engleskom i u nemačkom jeziku — ima da izvrši *contradictio in adjecto*. Pitanje je stava ili perspektive da li će se, u slučaju da zna obe verzije, opredeliti za gubitak dvosmislenosti ili za veću preciznost. Prevod *the mind had no spirit* bi se u odnosu prema originalu mogao označiti kao komplementaran utoliko što bolje koristi mogućnost engleskog jezika. Prevod *the mind had no mind* mogao bi se nazvati simetričnim utoliko što bolje odslikava original.²⁾ Oba odstupanja prevoda, međutim, ostaju na verbalnom nivou.

Da bi instrumentarijum analize književnih prevoda ostao koherentan, potrebno je da se na jezičke i književne probleme primene iste kategorije. Nije važno iz koje će se oblasti odabrati referencijalni okvir njihove eksplikacije. Mora se samo tako odabrati da su kategorije i pravila primene prenosivi. O jednom nivou iskaza ili artikulacije može se govoriti ne samo u oblasti jezika već i u oblasti književnih pravila. Grafemika, fonetika, morfologija i leksika, idiomatika i sintaksa regulišu artikulaciju u oblasti jezika. Za svaku od njih se mogu navesti pandani u oblasti kulturnog i književnog oblikovanja. Tako grafemima odgovara organizacija scenarija pri svakom javno-pravnom, političkom, društvenom, privatnom ili pak kulturno-religioznom skupu, bez obzira da li je stvaran, fiktivan ili imaginaran (samo zamišljen). Fonetici odgovara uređivanje izjave o tome da li se čin izvodi uz muziku, pesmu, govor, da li sa izvesnim nemim delovima, sa kakvim vrstama govora, da li kroz besedu, debatu, diskusiju, uvodnu reč, proklamaciju, pledoaje itd. U književnosti fonetici odgovara regulisanje načina govora, zatim da li tekst dozvoljava da se likovi sami iskažu kroz govor, da li je izabrana forma pripovetke ili pesme sa njihovim podvrstama. Kao morfologija može se opisati učenje o oblikovanju, kao leksika, inventar najmanjih jedinica značenja. To su u književnosti kao i u interkulturalnoj interakciji osnovni oblici prikazivanja: lik, motiv i radnja sa odgovarajućim formama u teomorfim kulturama, koje sve imaju jasno definisani fond elemenata i pravila oblikovanja. Konačno, postoji i pandan idio-

²⁾ Pojmovi „komplementaran“ i „simetričan“ ovde se upotrebljavaju u smislu psihologije komunikacije. Upor. P. Watzlawick/ J. H. Beavin/D. D. Jackson: *Menschliche Kommunikation. Formen, Störungen, Paradoxien*. Bern/Stuttgart/Wien 1972².

matici koji kao učenje o modusima iskaza i stilova igra ulogu u književnosti i u kulturnim priredbama, na primer, u obliku učenja o *aptumu*. Sintaksa spada u nadležnost organizacije složenih formi. Protokol, liturgija, proceduralna, poslovna i opšteljudska pravila garantuju da će se pravilno postupiti ne samo u izboru već i u kompoziciji i redosledu paradigmi. Vidi se da i prilikom prenošenja na kulturne i književne forme važi da ravan artikulacije predstavlja slojevit sistem elemenata i pravila, a da pri tom realije ili ideje ne moraju da upravljaju „govorom”. Što se tiče nivoa artikulacije, očigledno je da se, u kontekstu kulturno uređene društvene interakcije, gramatički uređenog jezičkog izraza i poetski uređenog književnog predstavljanja, može zamisliti ekstremni slučaj posmatrača spolja koji ništa ne razume, ali je ipak u stanju da se ponaša konformno i do izvesne tačke uspešno samo na osnovu zapažanja.³⁾

Kulturno regulisana društvena interakcija kao i poetski regulisano književno predstavljanje i gramatički regulisano jezičko saopštavanje, osim toga, raspolažu trima instancama koje upotrebu na nivou tumačenja usmeravaju ka sa njom spojivim smislom, a na nivou reference ka odgovarajućem značenju. Aspekt jedne sa tim spojive radnje ne uvodi neku novu instancu.⁴⁾ Jer treba samo da nivo reference proširimo izvan govornog čina tvrđenja do sveta predmeta, situacija i stanja,⁵⁾ a da na nivou interpretacije pored ideoloških i logičkih orijentira uvedemo i praktične orijentire pa da vidimo da za pragmatiku važi isto što i za gramatiku: biti vaspitan po zakonima artikulacije, interpretacije i reference. Da je svet artikulacije ograničen u svojim mogućnostima uvođenjem semantike, to

³⁾ To biva neposredno promišljeno u Kvinovoj biheviorističkoj teoriji jezika. Iz Kvinove perspektive nivo artikulacije bi izgledao primaran. Za nivo interpretacije moralo bi se uzeti u obzir principijelna sumnja u intencionalnost, a za nivo reference moralo bi se tvrditi da se referencijalna veza u principu ne može ispitati. To dolazi do izraza u Kvinovoj poznatoj tezi o neodređenosti prevoda. Upor. W. V. O. Quine: *Word and Object*. New York—London 1960, str. 27: „Beskonačni totalitet rečenica jezika bilo kog govornika može se lako permutirati ili odrediti tako da (a) totalitet govornikovih predispozicija ka verbalnom ponašanju ostane nepromenjen, no ipak (b) određenje nije više korelacija rečenica sa ekvivalentnim rečenicama u bilo kakvom plauzibilnom smislu.”

⁴⁾ Tu se slažem sa Ch. S. Peirceom koji „naviku” određuje kao krajnji „interpretant”: Sama navika, koja je možda na neki način znak, nije znak onako kako je znak znak čiji je ona logični interpretament. Navika povezana sa motivom i uslovima ima svoj energični interpretament u delima.” U: *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. V. *Pragmatism and Pragmaticism*, ed. by C. Hartshorne and P. Weiss. Cambridge Massachusetts 1960, str. 341.

⁵⁾ Upor. slično mišljenje Sirla koji pojam reference vezuje za mogućnost određujuće veze pomoću referencijalnog izraza: „Svaki izraz koji služi da bi se odredila neka stvar, proces, događaj, ponašanje ili bilo koja vrsta „individualnog” ili „pojedinačnog” zvaću referencijalnim izrazom.” (*Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press 1969, str. 26 f.

je u književnom smislu za eksperimentalnu poeziju,⁶⁾ a u kulturnom za analizu diskursa,⁷⁾ postalo polaznom tačkom oslobađanja od semantike. Semantika se može shvatiti i kao proširenje artikulacionog sistema. Tako, ritualna pravila nisu lišena referencijalnih i interpretativnih okvira, no tim okvirima nije data mogućnost da utiču na oblikovanje. I u ovom pogledu ima smisla poći od paradigme prirodnih jezika. Bez obzira da li ćemo poput generativne gramatike za osnovni princip uzeti da je sintaksa primarna a semantika interpretativna,⁸⁾ ili ćemo poput *ordinary-language-philosophy* značenje reči fiksirati kroz upotrebu,⁹⁾ ili u skladu sa Fregeovom hipotezom prihvatiti značenja imena samo u smislu predmeta koji se mogu odrediti,¹⁰⁾ ili ćemo slediti strukturalnu semantiku utoliko ukoliko pri izgradnji značenja uzimamo u obzir i smisao:¹¹⁾ dijapazon mogućih pristupa nam pomaže da shvatimo da je sa semantičkim sjedinjavanjem u znak u rečenici ili u tekstu uvek dato nešto više od puke interpretacije neke sintaktičke predispozicije, nekog pragmatičnog okvira, veza sa predmetima spoljašnjeg sveta, ekspozicija nekog okvira smisla ili tumačenja. Za svrhe analize prevoda nije neophodno da se izabere jedna od semantika, već se one daju koristiti kao polazne tačke u opisivanju i usklađivanju različitih smerova i dometa. Interpretativne u gramatičkom smislu su misli, ideje i intencije, što ne isključuje mogućnost da se one po potrebi pojave u poziciji referencijalnog objekta (kada se o njemu govori) ili kao sastavni delovi arti-

⁶⁾ Na primer, kod F. Ponge: *Le Grand Recueil*. Paris 1961; teoretski razrađena kod J. — P. Sartre, *L'homme et les Choses*. U: *Situations*. Gallimard, Paris 1947.

⁷⁾ Upor. pored Foucault: *L'ordre du discours*. Gallimard, Paris 1972, i R. Barthes: *Leçon/Lektion*. Francuski i nemački. Pristupno predavanje na Collage de France održano 7. februara 1977. Frankfurt a. M. 1980, str. 56: „Autrement dit, la Sémiologie n'est pas une grille, elle ne permet pas d'apprendre directement le réel, en lui imposant un transparent général qui le rendrait intelligible; le réel elle cherche plutôt à le soulever, par endroits et par moments, et elle dit, que ces effets de soulèvements du réel sont possibles sans grille: c'est même précisément lorsque la sémiologie veut être une grille qu'elle ne soulève rien du tout.“

⁸⁾ Upor. N. Chomsky: *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT, 1965, str. 75: „Pretpostavljam da je kao i fonološka komponenta i semantička komponenta generativne gramatike čisto interpretativna.“ O koncepciji interpretativne semantike takođe vidi: Jerry A. Fodor/Jerrold J. Katz: *The Structure of a Semantic Theory*. U: *The Structure of Language*. Englewood Cliffs, Prentice Hall 1965.

⁹⁾ Upor. 43 „Filozofskih istraživanja“ L. Vitgenštajna: „Za veliku klasu slučajeva upotrebe reči 'značenje' — ne za sve slučajeve — ta reč se može ovako objasniti: značenje neke reči je njegova upotreba u jeziku!“ (L. W.: *Werkausgabe*, Band 1. Frankfurt a. M. 1984, str. 262.)

¹⁰⁾ G. Frege: *Über Sinn und Bedeutung*. U: *Funktion, Begriff, Bedeutung, Fünf logische Studien*. Hrsg. und eingel. von G. Patzig, 1980, str. 44: „Značenje neke lične imenice je sama stvar koju njome označavamo.“

¹¹⁾ Upor. J. Greimas: *Elements d'une grammaire narrative*. U: *Du sens, Essays sémiotique*. Du Seuil Paris 1970, str. 156—183.

kulacije (u slučaju leksičke instrumentalizacije nekog teksta).

Kao i kod artikulacije, i kod interpretacije i reference treba na kraju pokazati da je polazište od važnosti ne samo u granicama verbalnosti već i za kulturnu i simboličnu interpretaciju. Na primer, državna poseta nije putovanje kao bilo koje drugo, već simboličan čin koji, po pravilu, znači više i drugo nego što kaže. Premda je denotat možda neki dugo pripremani ugovor ili posao, nivo interpretacije dominira sa skoro nametljivom samozakonitošću. Postizanje ugovora ili prenos dobara dali bi se sprovesti i manje pompezno. Sve je inscenirano kao državna ili prijateljska poseta sa uzajamnim počastima, pri čemu se koriste svi semantički registri. Zašto? Da bi se događaju dalo za to predviđeno značenje, a nekada da bi se ono kao takvo prikriilo. Ne može se reći da je interpretacija zajedno sa semantikom na kojoj počiva nebitna. Jer ona definiše događaj u sistemu interakcije baš kao što ga referenca definiše u sistemu akcije. To je pokušaj da se učini vidljivim nešto što nije vidljivo samo po sebi (npr. društveni interes), i to zbog toga što su događajima ove vrste potrebne kontrola i legitimacija pomoću odabranih oblika predstavljanja (npr. u odnosu na štampu). Odnos između reference i interpretacije može i istorijski imati taj smisao da se ne utvrđuje jedna aktuelna referenca semantički, već jedna aktuelna semantika referencijalno. To je slučaj sa svim profanim ili sakralnim ceremonijama, bez obzira da li je reč o nacionalnim komemoracijama ili ritualnim promocijama. Skoro da nije potrebno posebno ukazivati na to da, kao i sistem društvenih inscenacija, i književnost raspolaže semantikom oblika predstavljanja. Likovi, milje i radnje, providenje i sudbina su tumači kojima objekti (situacije, stanja ili stvari) služe kao povod za pojavljivanje ili čiji zadatak se sastoji u tome da objekte koji služe kao povod ponovo i drugačije odrede. Funkcija književnosti može da se sastoji u tome da denotata tumači na horizontu interpretamenata (simbolistička stilizacija) ili interpretamente na horizontu denotata (realistička stilizacija), da dokumentuje neprikladnost (nadrealistička) ili prikladnost (klasicistička stilizacija) interpretamenata i denotata jedno za drugo. U sledećoj skici nije reč o nagoveštenim književnoteorijskim i kulturnoteorijskim implikacijama, već o tome da se skicira model analize prevoda, pod pretpostavkom da ona bude plodna i za prisvajanje stranog iz interkulturene perspektive.

Intertekstualnost kao oblik prisvajanja stranog

Ovo ishodište dopušta da se razmišlja o fenomenu koji kod prisvajanja stranog bez sumnje spada u granične slučajeve: o poetici interteks-

tualnosti.¹²⁾ Doduše, pojam intertekstualnosti se više nipošto ne koristi u početnom, radikalnom značenju.¹³⁾ Međutim, heuristička vrednost pojma sastoji se u tome što on doživljava stranog razmatra na nivou koji čini neophodnom drugačiju i metodološku i teorijsku orijentaciju.

To se pokazuje već u proširenju pojma teksta, koje iz filološke i hermeneutičke perspektive izgleda problematično, no hermeneutiku razumivanja stranog postavlja na novu osnovu. Hermeneutika razumevanja stranog je kao hermeneutika teksta usmerena ka razumljivosti objektivno izraženog smisla;¹⁴⁾ kao hermeneutika dijaloga, ka razumljivosti subjektivno intencionalnog smisla;¹⁵⁾ kao strukturalna hermeneutika, ka razumljivosti intersubjektivnog smisla.¹⁶⁾ Kada tekst izneverava taj trostruko očekivani smisao, i umesto toga afirmiše materijalnu supstanciju jezika, književnosti i kulture, onda zakazuju tradicionalne metode prisvajanja stranog. Tekst gubi svoje jasno omeđene konture. Kao fizički fenomen on dospeva u istu ravan kao i ostali fizički fenomeni, razlikujući se od njih samo po dalekosežnoj sposobnosti zapažanja

¹²⁾ U vezi sa stanjem debate o intertekstualnosti vidi sledeće zbornike: R. Lachmann (Hrsg.): *Dialogizität. Theorie und Geschichte der Literatur und der schönen Künste*. Reihe A, Bd. 1. München 1982; W. Schmid/W. — D. Stempel (Hrsg.): *Dialog der Texte*. Hamburger Kolloquium zur Intertextualität. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 11. Wien 1983; U. Broich/M. Pfister: *Intertextualität. Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Tübingen 1985. Upor. dalje: H. Bloom: *Poetry and Repression*. New Haven 1976; L. Jenny: La strategie de la forme. U: *Poétique* 7 (1976), str. 257—281; K. Maurer: Die Übersetzung als Form fremdbestimmter Textkonstitution. U: *Poetica* 8 (1976), str. 233—257; G. Genettes: *Palimpsestes: La littérature au second degré*. Paris 1982; R. Lachmann: Intertextualität als Sinnkonstruktion. U: *Poetica* 15 (1983), str. 66—107.

¹³⁾ U vezi sa radikalnim shvatanjem pojmova vidi: J. Kristeva: *Semiotike: Pour une sémanalyse*. Paris 1969, str. 146.

¹⁴⁾ U stilu tekstualne lingvistike H. — G. Gadamer podvlači da treba razumeti ono što tekst kaže. Upor. H. — G. Gadamer: *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen 1960, str. 278: „I ovdje se pokazuje tačnim da razumevanje pre svega znači: razumeti se u stvar, a tek sekundarno: razgraničiti i razumeti mišljenje drugog kao takvo.“; s tim u vezi vidi i: H. Turk: *Wahrheit oder Methode? H. — G. Gadamers Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. U: H. Birus (Hrsg.): *Hermeneutische Positionen. Schleiermacher — Dilthey — Heidegger — Gadamer*. Göttingen 1982, str. 120—150 (posebno str. 122—129).

¹⁵⁾ U skladu sa hermeneutikom dijaloga E. D. Hirsch se drži kategorije autorove intencije. Upor. E. D. Hirsch: *Prinzipien der Interpretation*. Prev. A. A. Späth. München 1972, str. 20. „Prognati prvobitnog autora kao određivača značenja značilo je odbaciti jedino nezaobilazno normativno načelo koje je tumačenju moglo da obezbedi valjanost.“ E. D. Hirsch: *Načela tumačenja*, Beograd 1983, str. 23, prev. Tihomir Vučković.

¹⁶⁾ M. Frank se zalaže za početak strukturalne hermeneutike: *Das individuelle Allgemeine. Textstrukturierung und — interpretation nach Schleiermacher*. Frankfurt a. M. 1971. U vezi sa ishodištem upor. J. Habermas: *Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz*. U: J. Habermas/N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie — Was leistet die Systemforschung?* Frankfurt a. M. 1971, str. 101—141.

klasifikacionih zadataka u svetu fenomena. Pri tom, doduše, izvesnu ulogu igra strateško oblikovanje dimenzije smisla, no ne u tolikoj meri da bi se red stvari, situacija i stanja dovoljno odredio i fiksirao. Ono je, štaviše — na nivou pisane kulture — propisano ne samo na metaforički način i upravo zbog toga i intersubjektivno razumljivo i istorijski susvojivo, pod pretpostavkom da ga stvari, situacije i stanja ne opovrgnu. Kada Kristeva, kao i Bahtin pre nje, metaforički govori o „tekstu” sholastičkog mišljenja, grada, dvora, ličnosti i karnevala kao i o tekstovima u užem smislu reči, onda taj način izražavanja vodi računa o tome da sholastičko mišljenje, grad, dvor, ličnost i karneval ne samo što stvarno generišu i prenose tekstove već su i sami generisani i preneti putem teoloških, ekonomskih, pravnih, filozofskih i estetskih tekstova. Tekst, a ne jezik, igra ulogu tržišta izvesne stvarnosti, koja se nikada ne može izvesti nezavisno od odnosa između jezičkih tekstova, spoznaje i delovanja. Pozivanje tekstova na tekstove je, doduše, kao citat, kontrafaktura ili aluzija, uvek bilo predmet istorije književnosti, a književnost je uvek polagala pravo da bude tekst nad tekstovima, ili, po Bahtinu, manifestacija „svih socioideoloških glasova svoje epohe”.¹⁷⁾ Metaforički govor o tekstu nije, međutim, dopušten u slučajevima kada nema određenih tekstova kao reference, već postoji samo njihova — najčešće protivrečna i difuzna — materijalna manifestacija u situacijama, stanjima i stvarima. Govoriti o „tekstu” u vezi sa oblikom neke kuće, odnosa između muškarca i žene, odnosa između osećanja i mišljenja znači prekršiti pravila umetnosti citiranja i skreće pažnju na okolnost da baš to pogada realnost tekstova. Ako je osmišljeno i tačno zapažanje da nisu samo tekstovi u svojoj aktualizaciji vezani za situacije, pojmove i reči već su i situacije, pojmovi i reči u svojoj aktualizaciji vezani za tekstove, onda je, ako želimo da pojмимо stvarnost tekstova, pansemiotizam¹⁸⁾ neizbežan. Pitanje da li je tekst ili je subjekt centralna instanca doživljavanja stvarnosti kreće se u ravni kulturne samointerpretacije. Poetika intertekstualnosti se odlučuje za decentriranje subjekta, čime iznova dolazi do prestupanja granice.

Ako se proširenje pojma teksta ticalo filološke metode, decentriranje subjekta je sa tim povezana spoznajnoteorijska konsekvencija, pri čemu je već pojam dijaloške prirode tekstova¹⁹⁾ bio

¹⁷⁾ M. Bachtin: *Ästhetik des Wortes*. Hrsg. von R. Grübel. Frankfurt a. M. 1979, str. 290.

¹⁸⁾ Upor. H. Turk: *Ästhetische Reflexionen*. U: *Literaturwissenschaft und Geschichtsphilosophie*. Festschrift für W. Emrich. Hrsg. von H. Arntzen, B. Balzer u. a. Berlin — New York 1975, str. 40—58; posebno str. 57 f.

¹⁹⁾ Bachtin, str. 290. Upor. i H. R. Jaß: *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. U: *Literaturgeschichte als Provokation* (=SV 418). Frankfurt a. M. 1973, str. 144—207.

prestup, i to samo socio- i antropomorfnu prestup u tradiciji metafore subjekta.²⁰⁾ Ta metafora se koriguje pomnjanjem produktivnosti tekstova i njihove intertekstualne igre, no ne napušta se sfera metaforičnog. Ona ne može da se zaustavi ni pred stvarima, ni pred subjektima, ni pred strukturama, kada nam je cilj da ishodište onoga što jeste, ishodište ljudskih situacija, normi stanja, imajući u vidu novo doba, rekonstruišemo iz diskurzivnih strategija prema ustrojstvu teksta. Priča o decentriranju subjekta je neprijatna zato što dira u jedan od centralnih tumačenja novodopskog shvatanja književnosti i stvarnosti. Međutim, treba samo da aspekt intertekstualnosti primenimo na takozvanu „predmodernu” praksu pisanja i čitanja, odnosno na njeno nastavljanje, da bismo shvatili taj smisao pojma i da bismo u njemu u isto vreme našli kriterijum razlučivanja za druge oblike pozivanja tekstova na tekstove, na primer, *copia verborum* ili *imitatio veterum*, čime se pojam, doduše, u isto vreme pojavljuje i u drugačijem svetlu. Od simbolizma preko romantizma pa sve do srednjovekovne poezije može se pratiti začetak autonomne književnosti podjednako lišene i subjektivnosti i objektivnosti. Ona se u prvo vreme oslanjala na univerzum tekstova u jednom tekstu, zatim je bila modifikovana u „Novu mitologiju”,²¹⁾ koju je ponovo trebalo stvoriti, da bi konačno bila ostvarena u jednom samoograničavajućem jeziku kao „model teksta” za društvenu i ličnu stvarnost. U romantici je nominalistički pojam jezika i književnosti još uvek bio integralni elemenat humanizma, a u toj situaciji se ponovo delimično pojavljuje kod predstavnika avangarde. No i antihumanizam se da slediti unazad do devetnaestog veka — na primer, kod Ničea — pri čemu faktor rastuće empirizacije i pozitivizacije znanja skreće pažnju na ekstremni uzrok decentriranja subjekta.²²⁾ Izgleda da priča o decentriranju subjekta ne predstavlja samo periodičnu opciju protiv samointerpretacije pisane kulture već i prilagođavanje te kulture razvijenim naučnim i tehničkim standardima pod pretpostavkom isključenja subjekta.

Time dolazim do svoje treće tačke, koja se tiče paradigmatike razumevanja stranog. Kao poetološko ishodište u tradiciji romantike, intertekstualnost usmerava pažnju na fenomene isto-

²⁰⁾ Čak i ako se ne slažemo sa pomodnim poistovećivanjem egocentrizma, logocentrizma i etnocentrizma, kao što ga zastupa, na primer, J. Derrida u *De la grammatologie*, Paris 1967 (posebno str. 11–95), moramo priznati da je u spoznajnoteorijskom i metafizičkom smislu transcendentni položaj subjekta ključ za razumevanje moderne.

²¹⁾ F. Schlegel u poglavlju „Rede über die Mythologie” u *Gespräch über die poese*. Kritische Ausgabe, Bd. 2: *Charakteristiken und Kritiken* I, 1796–1801. Hrsg. von H. Eichner. München 1967, str. 311–328.

²²⁾ Upor. Foucault: *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris 1966, str. 339–346 (poglavlje „Le recul et le retour de l'origine”).

vetne sa zamagljivanjem granice između prevođenja i pevanja pod aspektom doživljavanja stranog. Prevođenje se više ne poima kao aspekt razumevanja, već se razumevanje vidi kao oblik prevođenja. Dihotomija između inkorporirajućeg i originalu vernijeg prevoda, te između prevoda po smislu i doslovnijeg prevoda mora se iznova promisliti čim, ne samo između reči i stvari, subjekta i govora, smisla i značenja već i između teksta i konteksta, budu iskopani rovovi dublji od onih između integralnih jezika, književnosti i kultura. Postupak prisvajanja strane kulture kao integralnog jedinstva iznad izvornih dela postaje sumnjiv kada kultura nije više predstavljena u obliku integralnih izvornih dela. Prevod je vezan za izvorna dela u smislu integralnog predstavljanja otkako se pravi razlika između inkorporirajućeg i originalu vernijeg prevoda, između prevoda koji je bliži originalu po značenju i onoga što je više u skladu sa formom i funkcijom, između prevoda koji je sačuvao smisao originala i doslovnog prevoda — razlika koja seže unazad do početaka pisane kulture, no poprima svoj specifični značaj tek u okviru novodopskog individualizma, estetike genija, filozofije istorije umetnosti i spekulativne hermeneutike,²³⁾ da bi pod aspektom ne više integrisanih pod sistema konačno mogla da primi jedan kontekst bez smisla.²⁴⁾ Šta se dešava kada original nije više predmet razumevanja, već tekst u kontekstu, original u svojoj nezvornosti, smisao u svojoj doslovnosti, delo u svojim posrednim oblicima? Lektira, kao i prevođenje, mora preći na analizu razumevanja u jeziku, književnosti i kulturi. Original nije više, kao u koncepciji imedijatnog jezika, književnosti i kulture, jasno omeđeno mesto razumevanja i prevoda, nije ni, kao u koncepciji medijatnog jezika, književnosti i kulture, vezan za jedno takvo jasno omeđeno mesto. On, pre sam po sebi, predstavlja granični slučaj razumevanja i prevoda pomoću kojeg predispozicija ka prisvajanju stranog na neslućeni način izlazi na videlo.

U tom smislu se u interkulturalnom okviru poetika intertekstualnosti može učiniti plodnom za jednu hermeneutiku razumevanja stranog.

²³⁾ Dok su Herderov pojam autorove individualnosti i Slajermaherov pojam individualnosti dela paradigmatično zastupljeni, dotle je tek estetika recepcije dvadesetog veka sistematski razradila definiciju dela preko čitačeve individualnosti. Upor. H. R. Jauf: *Racines und Goethes Iphigenie. Mit einem Nachwort über die Partialität der Rezeptionsästhetischen Methode.* U: *Neue Hefte für Philosophie* 4 (1973), str. 1—46.

U vezi sa uzajamnim dejstvom sva tri navedena pristupa u teoriji osamnaestog veka vidi A. Poltermann: *Die Erfindung des Originals. Zur Geschichte der Übersetzungskonzeption in Deutschland im 18. Jahrhundert.* U vezi sa hermeneutičkim pojmom originala u književnom prevodu upor. K. Nikau: *Die Frage nach dem Original.* Oba eseja se nalaze u: *Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung I.* Berlin 1987.

²⁴⁾ Upor. R. Barthes, posebno str. 24—31.

Književnost nije ni skup imedijatnih originala niti je medijatna u odnosu na jedan intertekst koji je čini razumljivom i istinitom. Upravo po tome se takozvana „postmoderna” razlikuje od epohe zagarantovane „monotekstualnosti: da medijalizirajući intertekst nije određen, već je otvoren, stvoren, a ne dat pluralitet tekstova i veza. U onoj meri u kojoj su sistemi i strukture opipljive samo u svojoj aktualizaciji, za sistem intertekstualnosti je karakteristično da se sam pojavljuje u „metaforama semiotičke razlike”²⁵⁾ u tekstovima čiji je problem „da ne napuste krug značajnog”²⁶⁾ Primenjeno na hermeneutiku razumevanja stranog, to znači da intertekstualnost kao paradigma interkulturnih odnosa vodi jednom graničnom slučaju prevođenja, naime ne prevođenju između dva prirodna jezika, njihove istorije, književnosti i kulture, već prevođenju unutar jednog prirodnog jezika, književnosti i kulture njihovih podistema i polusistema, jedno u drugo. Jedino kada se nastali jezici, književnosti i kulture mogu spoznati kao dezintegralni, otvoreni su za doživljavanje stranog na granici sopstvenog jezika, koja je ujedno i granica svih jezika. Postoji prevođenje na granici jezika: prevod prirodnih činjenica u kulturne i obratno. Pojave kao što su automatizacija podistema pri istovremenom decentriranju instanci, jedinstva prirodnih jezika, individualnosti dela ili autora upućuju na stepen diferencijacije unutar kultura koji ih, na dosada nepoznat način, čini otvorenim za prisvajanje stranog i sklonim otvorenoj medijalizaciji. Ovde je na primeru intertekstualnosti prvo trebalo skicirati paradigmu takvog jednog otvaranja.

²⁵⁾ R. Warning: *Imitatio und Intertextualität: Zur Geschichte lyrischer Dekonstruktion der Amorthologie: Dante, Petrarca, Baudelaire*. U: K. W. Hempfer/G. Regn (Hrsg.): *Interpretation. Das Paradigma der europäischen Renaissance-Literatur*. Festschrift für A. Noyer-Weidner zum 60. Geburtstag. Wiesbaden 1983, str. 288—317, str. 300.

²⁶⁾ R. Musil, str. 1426.